

مدیریت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی
در بزرگترین دانشگاه تاریخ آذربایجان
(ربع رشیدی تبریز)

تالیف:

دکتر حسین جباری بیرامی

استادیار (Ph.D) دانشگاه علوم پزشکی تبریز

فریبا بخشیان

کارشناس ارشد حوزه ریاست دانشگاه علوم پزشکی تبریز

سرشناسه	: جباری بیرامی، حسین، ۱۳۴۴ -
عنوان و نام پدیدآور	: مدیریت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در بزرگترین دانشگاه تاریخ آذربایجان (ربع رشیدی تبریز)/تالیف حسین جباری بیرامی، فریبا بخشیان؛ [به سفارش] دانشگاه علوم پزشکی تبریز.
مشخصات نشر	: تبریز: شروین: ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	: ۱۶۰ص: مصور.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۹۴۹۱۸-۰۰-۶
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: ویراست قبلی کتاب حاضر با عنوان "مدیریت بهداشت، درمان، آموزش پزشکی و تامین اجتماعی در ربع رشیدی تبریز" در سال ۱۳۸۶ توسط دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تبریز، مرکز کشوری مدیریت سلامت به چاپ رسیده است.
عنوان دیگر	: مدیریت بهداشت، درمان، آموزش پزشکی و تامین اجتماعی در ربع رشیدی تبریز.
موضوع	: رشیدالدین فضل الله، ۶۴۸-۷۱۸ق.
موضوع	: ربع رشیدی
موضوع	: بهداشت - مدیریت
شناسه افزوده	: بخشیان، فریبا، ۱۳۲۶ -
شناسه افزوده	: دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تبریز
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۱ م ۲ ج ۱۰۳ / DSP
رده بندی دیویی	: ۹۵۵/۰۶۳۷
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۸۲۷۰۳۹

نام کتاب: مدیریت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در بزرگترین دانشگاه تاریخ آذربایجان (ربع رشیدی تبریز)

تالیف: دکتر حسین جباری بیرامی، فریبا بخشیان

ناشر: انتشارات پزشکی شروین به سفارش دانشگاه علوم پزشکی تبریز

طراح روی جلد: فرزاد ابادری

لینوگرافی: بابک

چاپ: بیستا صحافی: امین

قیمت: ۶۵/۰۰۰ ریال

شمارگان: ۲۰۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۱

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۹۴۹۱۸-۰۰-۶

مرکز پخش: انتشارات الوین www.ElvinPub.com

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۸	پیشگفتار
۹	مقدمه
۱۲	فصل اول: ویژگیهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی دوره استیلای مغول بر ایران
۱۲	آشنایی با مغول ها و حکومت ایلخانی در ایران
۱۵	حدود مملکت ایلخانان ایران
۱۷	تبریز در زمان خواجه رشیدالدین
۲۳	اصلاحات غازانی
۲۴	خلاصه فصل اول
۲۵	فصل دوم: زندگینامه رشید الدین فضل الله همدانی (بنیانگذار ربع رشیدی)
۲۵	زندگی نامه خواجه رشید
۲۷	املاک و دارایی های رشید الدین فضل الله همدانی
۲۸	تالیفات رشید الدین فضل الله همدانی
۳۰	بنیادهای خیریه رشید الدین فضل الله همدانی
۳۲	وقف نامه ربع رشیدی
۳۶	فصل سوم: معرفی ربع رشیدی
۳۶	ربع رشیدی یا رشیدیه
۳۷	موقعیت مکانی و ساختمانی ربع رشیدی

- ۴۹ مجتمع های همعصر ربع رشیدی (شنب غازان، رصدخانه، سلطانیه و)
- ۵۴ کارکردهای ربع رشیدی
- ۵۶ سرانجام ربع رشیدی
- ۵۸ فصل چهارم: مدیریت اداری و مالی در ربع رشیدی
- ۵۸ شیوه اداره ربع رشیدی
- ۶۰ شرح وظایف، کنترل شرایط استخدام و تقسیم کار در ربع رشیدی
- ۶۲ تنظیم بودجه در ربع رشیدی
- ۶۴ تخصیص منابع در ربع رشیدی
- ۶۶ شیوه برداشت از خزانه در ربع رشیدی
- ۶۶ شیوه پرداخت دستمزدها در ربع رشیدی
- ۶۷ پرداخت به علما و دانشمندان
- ۶۸ خصلتهای یک عامل خوب
- ۷۰ فصل پنجم: مدیریت آموزشی در ربع رشیدی
- ۷۰ اهمیت آموزش در ربع رشیدی
- ۷۱ مقاطع آموزشی (بیت العلم، آموزش حرفه ای، مدارس عالی) در ربع رشیدی
- ۷۴ دارالشفاء ربع رشیدی
- ۷۷ داروخانه ربع رشیدی
- ۷۷ خانقاه ربع رشیدی

- ۷۸ کتابخانه ربع رشیدی
- ۸۲ شباهت ها و تفاوت های ربع رشیدی با آموزشگاه های امروز
- ۸۵ خلاصه فصل
- ۸۷ فصل ششم: مدیریت بهداشت، درمان در ربع رشیدی
- ۸۹ عملکرد خواجه در حوزه بهداشت عمومی (تامین آب و بهداشت محیط)
- ۹۱ عملکرد خواجه در حوزه درمان براساس مستندات موجود
- ۹۳ عملکرد خواجه در حوزه تامین مالی بایدار و پیش بینی و مدیریت بحران
- ۹۹ مدیریت منحصر به فرد
- ۱۰۲ خلاصه فصل
- ۱۰۵ فصل هفتم: تفکرات احیاء ربع رشیدی
- ۱۰۵ تفکر و اقدامات احیاء ربع رشیدی از زمان تخریب تا زمان شاه عباس صفوی
- ۱۰۶ تفکر و اقدامات احیاء ربع رشیدی در دهه های اخیر
- ۱۰۶ افتتاح مرکز کشوری مدیریت سلامت (NPMC)
- ۱۰۷ تصویب اساسنامه مجتمع علمی، فرهنگی و تاریخی ربع رشیدی
- ۱۱۲ کاوش های باستان شناسی، حفاظت از آثار تاریخی و آغاز مرمت در ربع رشیدی
- ۱۱۴ فعالیتها و چشم انداز آتی مرکز کشوری مدیریت سلامت

۱۱۶	فصل هشتم: تحلیل ویژگیهای مدیریت ربع رشیدی
۱۱۶	جایگاه سلامت در توسعه
۱۱۸	تحلیل ویژگیهای مدیریت ربع رشیدی با نگرش های فرایندی
۱۲۴	تحلیل ویژگیهای مدیریت ربع رشیدی بانگرش سیستمی
۱۳۱	خلاصه فصل
۱۳۵	فصل نهم: نتیجه گیری و پیشنهاد
۱۳۷	هم اکنون چه باید کرد؟
۱۳۸	پیشنهادهای اجرایی (از سوی نویسندگان این کتاب)
۱۴۰	راهکارهای اجرایی برای حداقل دو پیشنهاد از موارد فوق
۱۴۰	تعامل دانشگاههای علوم پزشکی با موسسات خیریه و خیرین سلامت
۱۴۳	راهکارهای آرایه خدمات برای بیماران در مراحل آخر زندگی
۱۴۸	منابع

پیشگفتار

مطالعه تاریخ گذشتگان و یادگیری از تجارب آنان همیشه مورد تاکید رهبران دینی و علمی ما بوده است. بررسی روند پیدایش، توسعه، نابودی و آموزه های بزرگترین دانشگاه تاریخ آذربایجان و ایران در قرن هشتم هجری در یکی از حساس ترین دوران تاریخ این کشور در دهه های اخیر بیش از پیش مورد توجه صاحب نظران و دانش پژوهان قرار گرفته است اما به جنبه مدیریت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی آن مجموعه عظیم و بی نظیر کمتر پرداخته شده است.

این کتاب که در مدت ده سال و در راستای معرفی نبوغ علمی و پیشرفتهای بسیار چشمگیر دانشمندان حوزه سلامت این مرز و بوم تهیه شده و گواهی بر پیشتازی ایرانیان در حوزه مدیریت سلامت در حد و اندازه یافته های روز دنیا در تئوری و عمل می باشد.

بخشهای مختلف این کتاب در جریان صدها نشست اساتید و مدیران حوزه سلامت کشور ارایه و در چندین مقاله و یک جلد کتاب در سالهای اخیر در اختیار علاقمندان قرار داده شده است.

تهیه کنندگان این اثر از تمامی اساتید و بزرگواران دانشگاه بویژه آقایان دکتر جودتی، دکتر یعقوبی، دکتر وحیدی، خانم دکتر عزیزاده، آقای حاجیلو، آقایان دکتر سیاهی و آقای عباس نژاد که به نوعی مشوق و یاور ما بوده اند صمیمانه تقدیر و تشکر می نمایند و همچنان دست نیاز به سوی تمامی عزیزان و علاقمندان پژوهش در این حوزه جهت رفع نقایص این اثر و عنای هر چه بیشتر آن در آینده دراز می کنند.

با تشکر و احترام

دکتر حسین جباری و فریبا بخشیان

مقدمه:

مطابق با رهنمودهای امام علی (ع) مطالعه تاریخ به ما می آموزد که گذشتگان از کجا آمده اند، چه کرده اند و در کجا فرود آمده اند و نهایتاً بعد از خود چه بر جای گذاشته اند؟ (۱) بنا بر این زندگی گذشتگان در برگرفته تجربیاتی است برای استفاده امروز ما از آنها و حاوی معارف بسیار با ارزشی است که با هزینه می اندک می توان به آن دست یافت، بنابر این مطالعه تاریخ در حوزه های مختلف تخصصی و علمی ضروری است. حوزه مورد مطالعه ما مدیریت سلامت (مدیریت بهداشت و درمان) در یکی از مهم ترین و پرآشوب ترین و در عین حال امیدبخش ترین و درخشانترین اعصار تاریخ ایران (حکومت ایلخانیان در ایران) می باشد (۲). دوره ای که با کشتارهای وسیع، خشونت و خوف و خطر دولت چنگیزی و نابودی زیر ساخت ها شروع و سپس جای خود را به نظامی شگرف و پیشرفته در پرتو بزرگ مردانی چون خواجه نصیرالدین طوسی و رشید الدین فضل الله همدانی داده و نهضتی باور نکردنی در مسیر حمایت و حیانت علم و علما، توسعه تجارت، صنعت، خدمات، آموزش، بهداشت و درمان می دهد که بدون شک حاوی آموزه های مهمی برای حوزه سلامت کشور ما می باشد (۳).

نگاهی به تاریخ پزشکی در جهان نشان می دهد که در دوران شکوفایی علوم مختلف از جمله علم پزشکی و بهداشت در ایران و مرکز علمی جهان آن روز (آذربایجان و شهر تبریز) اروپا دوران تاریک خود را می گذراند. بعبارت دیگر در قرون وسطی و دوران تاریک علم پزشکی (۱۵۰۰-۵۰۰ میلادی)، که پس از سقوط امپراطوری روم و نابودی مدارس پزشکی تاسیس شده در زمان رومیان شروع می گردد اروپا دستخوش تاخت و تاز بیماریها و همه گیریهای چون طاعون، آبله، سل و جذام گردیده و علم پزشکی به شدت تحت سلطه خرافات و تعصبات قرار گرفته بود، تکذیب جسم و تجلیل روح به عنوان رفتار مناسب، مورد قبول واقع شده، دیدن جسم فرد غیر اخلاقی به حساب می آمد تا حدی که مردم کمتر حمام می کردند و ... در نتیجه در علم پزشکی پیشرفتی حاصل نمی شد در این دوره اندانشمندان مسلمان ایرانی چون رازی و ابن سینا طلائی دار علم پزشکی بوده و دوران طلایی پزشکی اسلامی یعنی سالهای ۱۳۰۰-۸۰۰ میلادی را رقم زدند. آنها نوشته های پزشکی یونانی- رومی را ترجمه و به حفظ دانش باستانی کمک کردند با وام گیری از یونانیان و رومیان، نظام پزشکی خاص خود را ابداع کردند و مدارس پزشکی و بیمارستانهایی را در بغداد، دمشق، قاهره و دیگر پایتخت های مسلمان تاسیس و چراغی درخشان از فانوس های یونانی افروختند (۴).

در اواخر دوران تاریک علم که حملات ویرانگر مغولان به ایران و نواحی اطراف (۵) بسیاری از زیر ساخت های علمی، اقتصادی و فرهنگی کشور را نابود کرده (۶) و جادوگری، احضار روح و کلا خرافه گری را در عرصه علم طب گسترش می دادند (۷) خواجه رشیدالدین فضل ا... همدانی (متولد ۱۲۵۷ میلادی)، مورخ، سیاستمدار و پزشک قرن هفتم و هشتم هجری نقش بسیار بارزی در احیای فرهنگ ایرانی و پیشگیری از انحطاط طب ایرانی و اسلامی بنیان گذاری شده توسط رازی و ابن سینا ایفا نمود. وی با ایجاد موسسات و سازمان های اداری آموزشی و خدماتی در اقصی نقاط امپراطوری ایلخانی نظام مدیریتی بی نظیری را بویژه در نظام سلامت پی ریزی نمود که نه تنها در عصر خود در سراسر دنیا بی نظیر بود (۸) بلکه امروز هم آموزه های کلیدی را برای نظام سلامت کشور در بردارد. خواجه با نبوغ مدیریتی و نگرش جامع به مقوله سلامت، نه تنها بسیاری از ابنیه تاریخی تبریز (۹) بلکه مدرسه رشیدی یزد، ارزجان ترکیه، شبانکاره فارس، مدرسه مراغه و بیمارستانهای همدان، شیراز، بصره و سایر بلاد را ایجاد و احیاء نمود (۸) که در این میان بیمارستان رشیدی از جایگاه ویژه ای برخوردار بوده و نیازمند توجه بیشتر می باشد.

بیمارستان رشیدی به منزله دانشگاهی با چند هزار دانشجو و پزشک خبره از اقصی نقاط عالم مثل چین و هند و شام با مقرریهای تعیین شده گواهی بر پیشگامی ایرانیان در عرصه علم و دانش می باشد (۱۰). مستندات با ارزش و قفنامه ربع رشیدی جنبه های مختلف مشعل داری ایرانیان در سراسر جهان آن روز در طب را نشان می دهد بطوریکه جورج سارتن در کتاب "مقدمه ای بر تاریخ علم" می نویسد: هسته اصلی تمدن اروپای غربی قرن ۱۳ میلادی ایرانیان و دانشمندان ایرانی بودند که در نیمه دوم سده کوشش اصلی در آذربایجان انجام می شد (۱۱).

در این میان هر چند مقام و مرتبت علمی خواجه رشیدالدین در دانش پزشکی به پای رازی و ابن سینا نمی رسید ولی نامبرده به دلیل اهتمامی که در تاسیس یک مرکز پزشکی در تبریز و ربع رشیدی داشته و متعاقب آن زحماتی را که در پرورش و تربیت طبیبان خاکی در آن مرکز آکادمیک متحمل گردیده بود کمتر از دیگران نبوده است (۱۲) وی به پزشکی چینی علاقه زیاد داشت و به نوعی پزشکی چینی را در ایران ترویج کرد در مجموعه ربع رشیدی او پزشکان چینی، ژاپنی، مصری و هندی را گرد آورده بود (۱۳).

در حال حاضر که نارسایی ها و عدم کار آیی نظام سلامت کشورمان در بخش درمان و کارکردهای تولید و تامین مالی قابل توجه بوده (۱۴) و مشکلات عدیده و چالش های فراوان برخاسته از

عدالت، کیفیت، مناسبت و اثربخشی (۱۵) طراحی اصلاحاتی اساسی، هدفمند و پایدار را اجتناب ناپذیر می نماید (۱۶) توجه به نمودهای عملی تجارب تاریخی بسیار ارزشمند خواهد بود زیرا در اصلاحات نظام سلامت (کوچک یا بزرگ) نمی توان از یک فرمول واحد جهانی و حتی منطقه ای تبعیت کرد (۱۷) و حتما بایستی به متناسب بودن آن با تاریخچه، ارزش ها و فرهنگ ملی توجه نموده و با کسب اطلاعات کافی و ابزار مناسب اقدام کرد (۱۸). این کتاب با هدف توضیح الگوی شیخ فضل ا. همدانی در مدیریت نظام سلامت با رویکرد نظام مند انجام شده است تا ضمن معرفی مجد و عظمت گذشته، آموزه هایی را برای استفاده مدیران و دست اندرکاران اصلاحات نظام سلامت ارایه نماید زیرا معتقدیم که الگوی مدیریتی خواجه با آخرین یافته های ارایه شده توسط سازمان بهداشت جهانی و صاحب نظران اصلاحات نظام سلامت تا حدود زیادی همخوانی داشته و می تواند در حرکت به سوی اهداف توسعه هزاره و سند چشم انداز نظام مورد توجه و استفاده قرار گیرد.

این کتاب در راستای معرفی بزرگترین دانشگاه تاریخ آذربایجان و ایران و شاید جهان آن روز با هدف آشنایی و بهره گیری از نمودهای عملی تجارب تاریخی بومی شامل قسمت های زیر می باشد:

- ۱- ویژگیهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی آن دوره تاریخ ایران
- ۲- زندگینامه رشید الدین فضل ا. همدانی بنیانگذار مجتمع عظیم ربع رشیدی
- ۳- معرفی ربع رشیدی
- ۴- مدیریت اداری و مالی در ربع رشیدی
- ۵- مدیریت آموزشی در ربع رشیدی
- ۵- مدیریت بهداشت، درمان در ربع رشیدی
- ۶- تفکر و اقدامات احیاء ربع رشیدی پس از تخریب آن تا به امروز
- ۷- تحلیل ویژگیهای مدیریت ربع رشیدی با نگرش های فرایندی و سیستمی (نگرش های رایج مدیریتی در دنیای امروز)
- ۸- نتیجه گیری نهایی

فصل اول

ویژگیهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی دوران استیلای مغول بر ایران

آشنایی با مغول ها و حکومت ایلخانی در ایران

ظهور پدیده « ربیع رشیدی » با دوره حاکمیت مغول ها در سرزمین ایران مرتبط بوده لذا آشنایی مختصر با قوم مغول و علل و چگونگی حمله آنان به ایران بویژه پیامدهای آن یورش عظیم در این قسمت ضروری به نظر می رسد. در آن زمان (سال ۱۲۱۹ میلادی برابر با ۶۱۶ هجری) ، محمد خوارزمشاه سلطان ایران بود و سرزمین خوارزم در جنوب دریای خوارزم (آرال کنونی) قرار داشت. در آن سو و در سرزمین مغولستان که در شمال کشور چین قرار دارد اقوام بیابان گردی با ویژگی قتل و غارتگری به نام مغول زندگی می کردند. حاکم آنان در زمان سلطان محمد ابتدا به چین حمله کرد و با قتل و غارتگری شمال چین را فتح کرد و بازرگانی برای تجارت به ایران فرستاد. بازرگانان در شهر مرزی اترار دستگیر و با اطلاع سلطان محمد، توسط حاکم آن شهر که در مال تجاره آنان طمع داشت به قتل رسیدند. درخواست چنگیز برای تحویل حاکم اترار به جایی نرسید و همین امر بهانه ای برای هجوم و لشگرکشی مغول به ایران شد.

هجوم مغول از اوایل سده هفتم هجری آغاز و در کمتر از ده سال از شرق تا غرب ایران را فرا گرفت و کشتار و نابسامانی بسیار بر جا نهاد و سرانجام با فتح بغداد در سال ۶۵۶ خ.دست دیرپای عباسی هم منقرض گردید. این همه گرفتاری ناشی از نادانی های مردم و ندانم کاریهای سلطان محمد خوارزم شاه و نیرنگ های ناصر خلیفه عباسی بود که برای انتقامجویی از شاه خوارزم، پای مغولان را به بلاد اسلامی باز کرد (۲).

جنگ های طاقت فرسا ی مغول موجب نابودی زیرساختهای علمی، اقتصادی و فرهنگی کشور شد به نحوی که صاحب نظران حملات وحشیانه مغولان را از مهمترین حملات مشاهده شده توسط بشر